

**Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»**

ШИРОКА АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 159.922.8:159.924.7

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЕПАРАЦІЇ
В ДОЧІРНЬО-МАТЕРИНСЬКИХ СТОСУНКАХ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Івано-Франківськ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Партико Тетяна Борисівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, доцент кафедри психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Гошовський Ярослав Олександрович,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки, завідувач кафедри педагогічної
та вікової психології;

кандидат психологічних наук, доцент
Юрченко Зоя Володимирівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника», доцент кафедри
педагогічної та вікової психології.

Захист відбудеться 8 квітня 2011 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 20.051.04 у Державному вищому навчальному закладі «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 79.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» за адресою: 76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.

Автореферат розісланий 2 березня 2011 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. Г. Паркулаб

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі суспільного розвитку існує перспектива побачити українську жінку активною та самореалізованою, очікується, що її погляди і громадянська позиція будуть репрезентованими у широкому контексті соціальної дійсності. За результатами порівняльного соціологічного дослідження суспільних очікувань щодо дорослішання дівчат і молодих жінок, проведеного Великобританським Центром Порівняльних соціальних досліджень у 2006 – 2007 роках, в Україні очікування щодо набуття дівчатами досвіду сексуального життя, закінчення освіти, заміжжя, відокремлення від батьківської сім'ї, народження дитини та початку трудової діяльності припадають на дуже вузький віковий проміжок – менше 5-ти років (в середньому 18 – 23 роки). З психологічної точки зору мова йде про те, що за таких умов процес дорослішання інтенсифікується, і вже на переході до ранньої зрілості дівчата мали б розвивати риси значної самостійності та незалежності. З іншого боку, аналіз звернень до психологічної консультації та дослідження стереотипів суспільної свідомості, представлені Л. П. Пономаренко, Л. К. Спірідоновною, Н. П. Демидюк, вказують на особливо симбіотичні та опікаючі дочірньо-материнські взаємини, в яких дівчата тривалий час залишаються залежними або розвивають амбівалентне ставлення до матері між надмірною залежністю та незалежністю. Отож, проблема досягнення жінкою особистісної автономії від батьків постає сьогодні доволі гостро і потребує детальнішого вивчення. На рівні психологічних досліджень значна увага приділяється соціальним, педагогічним та сімейним впливам як чинникам розвитку зрілої жіночої ідентичності, однак залишаються недостатньо вивченими особливості дорослішання в дочірньо-материнських стосунках.

Спираючись на теорії жіночого розвитку (Х. Дойч, Н. Чодороу, Дж. Джордан, Дж. Сюррей, А. Каплан та ін.), можна стверджувати, що автономія дівчат значною мірою пов'язана з історією їхніх стосунків з матір'ю. У більшості емпіричних досліджень (Т. С. Гурлева, А. С. Москальова, Н. В. Власова, Л. П. Пономаренко, Н. П. Демидюк, Дж. Франк, С. Бетл-Херінг, Д. Карсон, М. Чарльз, В. Бейер та ін.) йдеться про зв'язок окремих проявів материнського ставлення (стилю виховання, контролю, емоційної складової комунікації, психологічної диференційованості тощо) з тими чи іншими особливостями дорослішання молодої людини. На жаль, це не дає можливості скласти ціліснішу теоретичну модель процесу дорослішання в дочірньо-материнській діаді. Також залишається багато запитань щодо того, які психологічні особливості оптимально описують стан дорослого функціонування жінки, які впливи з боку матері є найбільш значущими у процесі її дорослішання, якою є специфіка дорослішання у вітчизняній традиції сімейного виховання. Відповіді на ці питання не лише поглиблюють наші знання про закономірності жіночого

розвитку, але допоможуть ефективніше планувати психодіагностичну, освітньо-профілактичну та психокорекційну роботу з жінками та їхніми матерями.

У нашому дослідженні процес дорослішання дівчат у взаєминах з матір'ю розглядається в контексті психодинамічної теорії сепарації-індивідуації на її сучасному етапі розвитку, яка, на нашу думку, дає цілісне синтетичне уявлення про загальні закономірності психічного розвитку молодшої людини в напрямку зростання її самостійності та незалежності у взаєминах з батьками. Теорія перевірена великою кількістю емпіричних досліджень і займає вагомe місце у психотерапевтичній практиці.

З вище написаного випливає, що проблематика сепарації в дочірньо-материнських стосунках є мало розробленою, однак теоретично та практично цінною ділянкою досліджень у вітчизняній психології. Це дає підстави трактувати дане дослідження як важливе та актуальне, що зумовило вибір теми дисертаційної роботи – **“Психологічні особливості сепарації в дочірньо-материнських стосунках”**.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною наукових досліджень колективу кафедри психології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Психологічний вимір соціального буття особистості» (№ держреєстрації 0109U004349).

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 9 / 2 від 28.02.2007 р.), уточнено (протокол № 16 / 6 від 29.06.2010 р.) і узгоджено у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 7 від 26.11.2010 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному вивченні та емпіричному встановленні зв'язків між психологічними особливостями таких аспектів сепарації дівчат юнацького віку, як переживання автономії і дистанції у взаєминах з матір'ю, та образом материнського ставлення у дівчат.

Об'єкт дослідження: процес сепарації в дочірньо-материнських стосунках.

Предмет дослідження: психологічні особливості переживання автономії та дистанції дівчатами юнацького віку у взаєминах з матір'ю.

Гіпотеза дослідження: припускається, що такі особливості сепарації дівчат юнацького віку, як переживання автономії та дистанції у взаєминах з матір'ю, перебувають у закономірних зв'язках з образом материнського ставлення, який мають дівчата, що дозволяє визначити типові способи їхньої сепарації.

У дослідженні материнське ставлення розглядається як внутрішньопсихічний феномен, образ, який формується у дівчат під впливом минулого та актуального досвіду взаємин з матір'ю. Дочірньо-материнські стосунки в даній роботі досліджуються виключно у фокусі внутрішньої феноменології переживань доньки.

Виходячи з мети та гіпотези дослідження були висунуті наступні **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми дорослішання в дочірньо-материнських стосунках крізь призму процесу сепарації - індивідуації.

2. Провести адаптацію методики дослідження психологічної сепарації від батьків в юнацькому віці.

3. Емпірично дослідити наявність зв'язків між образом материнського ставлення у дівчат та такими психологічними особливостями їхньої сепарації, як переживання автономії та дистанції у взаєминах з матір'ю; емпірично виокремити та обґрунтувати відмінні типи сепарації дівчат.

4. Розробити практичні рекомендації для психологів щодо створення психологічно оптимальних умов у процесі сепарації дівчат.

Методологічна та теоретична основа дослідження: теоретико - методологічні положення суб'єктного підходу про важливість розуміння та вивчення людини як активної, автономної, інтегрованої цілісності, котра у процесі свого розвитку потребує суб'єктного впливу з боку оточення (Г. О. Балл, З. С. Карпенко, С. Д. Максименко, В. А. Роменець, М. В. Савчин, Л. В. Сохань, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева, Т. С. Яценко та ін.); сучасні підходи до розуміння психологічних особливостей сепарації дитини та набуття нею автономії у взаєминах з батьками Е. Дісі, Р. Раяна, Дж. Мінтса, Дж. Сільвермана, К. Хейніке, Дж. Хіла, Дж. Холмбека та ін.; методологічні розробки концепту сепарації Дж. Хофмана, Дж. Левіна, Дж. Франк, С. Ламан, К. Батлер; ідеї щодо розвитку особистісної автономії Л. С. Виготського, О. Г. Асмолова, В. О. Петровського, І. С. Кона; дослідження саморегуляції, рефлексії, емоційної стійкості та емпатії у вітчизняній, російській та радянській психології; теорії жіночого розвитку Х. Дойч, Н. Чодороу та Дж. Міллер з колегами; теоретичні напрацювання в сімейній психології – роботи Ф. Я. Варга, О. О. Бодалева, О. С. Співаковської, Є. Г. Єйдемільера, Д. Баумрінд, Е. Макобі, Дж. Мартіна та ін.; емпіричні дослідження дитячо-батьківських взаємин. Методологічною основою якісного аналізу інтерв'ю став метод обґрунтованої теорії (Grounded Theory) А. Строса та Дж. Корбін, методологічні рекомендації по кодуванню текстових даних К. Ауербаха та Л. Сільверштейна, положення вітчизняної школи суб'єктної психології про важливість дослідження змісту та характеру гранично інтегрованих ознак психічного в їх індивідуальній своєрідності (Є. С. Калмикова, Н. В. Чепелева, Т. С. Яценко та ін.).

Емпірична база. Дослідження проводилося впродовж 2006 – 2009 років. Групу досліджуваних склали дівчата юнацького віку (16 – 21 рік), які навчалися на різних спеціальностях Львівського національного університету імені Івана Франка та Львівського державного університету внутрішніх справ. Всього протягом 4 років було охоплено 538 дівчат, з них: 350 взяли участь в основному дослідженні; 188 – у процедурі адаптації методики; 141 – у лонгітудному дослідженні; 30 – в інтерв'ю.

Основними методами дослідження стали: теоретичний аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми: аналіз, порівняння, узагальнення та систематизація теоретичних та емпіричних даних; проведення порівняльного та лонгітюдного дослідження; кількісні (застосування стандартизованих опитувальників та анкетування) та якісні (проведення вільного інтерв'ю) методи отримання даних; кількісний аналіз стандартизованих методик за допомогою статистичних методів обробки даних, якісний аналіз інтерв'ю за методом обґрунтованої теорії.

Надійність і достовірність результатів дослідження забезпечено комплексним аналітичним та експериментальним дослідженням проблеми; використанням валідного і надійного методичного інструментарію, адекватного меті й завданням дослідження; застосуванням принципу наукової тріангуляції, що заснований на поєднанні якісного та кількісного методів дослідження та аналізу отриманих даних.

Наукова новизна та теоретичне значення результатів дослідження полягає у тому, що:

- *вперше* розроблено типологію дорослішання дівчат у взаєминах з матір'ю, в основу якої покладено західну психодинамічну концепцію сепарації -індивідуалізації, описано наступні п'ять типів: досягнення дівчатами автономії, прагнення залежності, боротьба за незалежність, розвиток самодостатньої життєвої позиції та розвиток псевдоавтономії;

- *розширено та поглиблено* розуміння внутрішньої феноменології переживань дівчатами власного дорослішання у взаєминах з матір'ю. Деталізовано, що образ материнського ставлення дівчата схильні переживати та описувати в категоріях ставлення матері до когнітивно-поведінкової незалежності та емоційної диференційованості доньки; а власну автономію у взаєминах з матір'ю – в категоріях когнітивно-поведінкової незалежності, здатності до створення емоційної близькості, збереження приватності особистих переживань та розвитку автономної емоційної регуляції;

- *набуло подальшого розвитку* уявлення про важливу роль матері у процесі становлення особистісної автономії доньки.

Практична цінність роботи полягає у тому, що адаптована «Методика дослідження психологічної сепарації від батьків в юнацькому віці», котра допомагає психологам діагностувати особливості досягнення молодого людиною автономії в стосунках з батьками. Докладно представлений у роботі метод обґрунтованої теорії для проведення та обробки даних інтерв'ю може бути ефективно використаний і в інших психологічних дослідженнях. Висунуті на основі результатів дослідження рекомендації щодо подолання типових труднощів сепарації у період дорослішання можуть бути застосовані практичними психологами в процесі психокорекційної та консультативно - просвітницької роботи з дівчатами, молодими жінками та їхніми матерями.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в консультативній та психодіагностичній роботі з досвідом дочірньо - материнських стосунків у Західноукраїнському центрі «Жіночі перспективи» (довідка № 112/10 від 1 грудня 2010 р.) і благодійній організації

«Регіональний Центр соціальної адаптації» (довідка № 88 від 27 грудня 2010 р.), та у навчальний процес Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти при викладанні курсів «Вікова психологія» та «Основи індивідуального та сімейного психологічного консультування» (довідка № 780 від 24 грудня 2010 р.).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні теоретичні положення та емпіричні результати роботи доповідалися та обговорювалися на 8 регіональних, всеукраїнських та міжнародних науково - практичних конференціях: Міжнародній конференції «Трансформація парадигм мислення та концепцій знання під впливом сучасних викликів у загальній, соціальній, практичній та прикладній філософії» (Львів, 2007), V науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Психологічні проблеми сучасності» (Львів, 2008), Міжнародній конференції з дитячої та юнацької психотерапії «Дитина в мені: психотерапія мого дитинства» (Львів, 2008), VI науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Психологічні проблеми сучасності» (Львів, 2009), Міжнародній конференції «Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти» (Київ, 2009), Науково-практичній конференції «Дитячі ігри – забави дорослих: психотерапія життєвих сценаріїв» (Львів, 2009), VI міжнародній науково-практичній конференції «Становлення цінностей у психологічному вимірі соціального буття особистості. Соціальна мужність як цінність» (Львів, 2010), Першому усеукраїнському конгресі із соціальної психології: «Соціально-психологічна наука третього тисячоліття: досвід, виклики, перспективи» (Київ, 2010). Окремі частини роботи обговорювалися на науково-методологічних семінарах кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка впродовж 2008 – 2010 років.

Публікації. Зміст дисертаційного дослідження відображено в 9 одноосібних публікаціях, з яких 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до переліку, затвердженого ВАК України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (233 найменування, з них 90 іноземними мовами) та 26 додатків на 59 сторінках. У дисертації подано загалом 20 таблиць, 28 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 247 сторінок, основний зміст містить 162 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, сформульовано гіпотезу та завдання, вказано методи дослідження, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження; подано інформацію про апробацію та впровадження результатів; наведено відомості про структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ – «Теоретичні аспекти дослідження сепарації в дочірньо-материнських стосунках» – присвячено теоретичному аналізу проблеми дорослішання дівчат в стосунках з матір'ю з точки зору процесу сепарації, а саме: окреслено феномен дорослішання в юнацькому віці, як його вивчають та розуміють у сучасних вітчизняних дослідженнях; представлено концепцію сепарації-індивідуації в її інтра- та інтерпсихічному розумінні; наведено критерії оцінки досягнення молодого людиною особистісної автономії від батьків. Для розуміння психологічних особливостей дочірньо-материнських стосунків використано теорії жіночого розвитку та результати значної кількості емпіричних досліджень. До того ж дочірньо-материнські стосунки проаналізовано крізь призму внутрішньої феноменології доньки, а саме – формування в неї образу материнського ставлення та переживання власної автономії від матері.

Аналіз наукової літератури вказує на те, що теорія сепарації-індивідуації порівняно мало представлена у вітчизняних наукових джерелах. Натомість у західній психології концепція сепарації-індивідуації добре теоретично розроблена та методологічно опрацьована, узгоджена з теорією розвитку ідентичності Е. Еріксона, теорією самодетермінації поведінки людини Е. Дісі та Р. Раяна, теорією диференціації в сімейній системі М. Боуена.

В психоаналітичній літературі (П. Блос, М. Малер, Р. Найт, Е. Еріксон та ін.) сепарацію розглядають як внутрішньопсихічний процес, під час якого індивід набуває досвід переживання себе як самостійної та незалежної від об'єкта цілісності. В емпіричних дослідженнях процес сепарації також схильні вивчати в контексті актуальних змін у емоційних, когнітивних, поведінкових проявах та стосунках (Т. Аптер, Е. Скабіні, М. Чарльз, Т. Бекет, А. Парра та ін.).

У цьому дослідженні, спираючись на погляди Дж. Франк, С. Ламан, Б. Евері, М. Чарльз, С. Якобсон та Дж. Гросман, сепарація визначається як взаємопов'язаний інтра- та інтерпсихічний процес, протягом якого дівчина набуває переживання власної автономії від матері. При цьому результатом процесу сепарації стає розвиток в неї особистісної автономії, що проявляється у набутті певного рівня когнітивної, поведінкової, емоційної незалежності та психологічної дистанції від матері.

В межах психоаналітичної парадигми материнський вплив розглядається як такий, що передує розвитку схильності Я жінки до інфантильності та регресу (З. Фройд, Х. Дойч, П. Блос, Дж. Лампл де Грот, Е. Дал, С. Рітво та ін.), більшої проникності особистісних меж та злиття (Н. Чодороу), емпатії та особливої потреби у стосунках як джерела особистісного розвитку (Дж. Міллер, Дж. Джордан, О. Каплан, Дж. Сюррей та ін.). Дочірньо-материнські взаємини мають особливий вплив на жіночий розвиток через тісний психологічний зв'язок, який забезпечується механізмами взаємної ідентифікації.

У сучасних емпіричних дослідженнях (А. С. Москальової, Н. В. Власової, О. А. Карабанової, Дж. Франк, Т. Аптер, М. Чарльз та ін.)

виявлено, що автономізації доньки сприяють: підтримка з матір'ю емоційно стабільних, емпатичних стосунків, здатність матері до регуляції та моніторингу, заохочення самоконтролю та саморегуляції у життєдіяльності доньки. Також важливою є здатність матері сприймати доньку в якості психологічно диференційованої від себе істоти (Л. П. Пономаренко, Н. П. Демидюк).

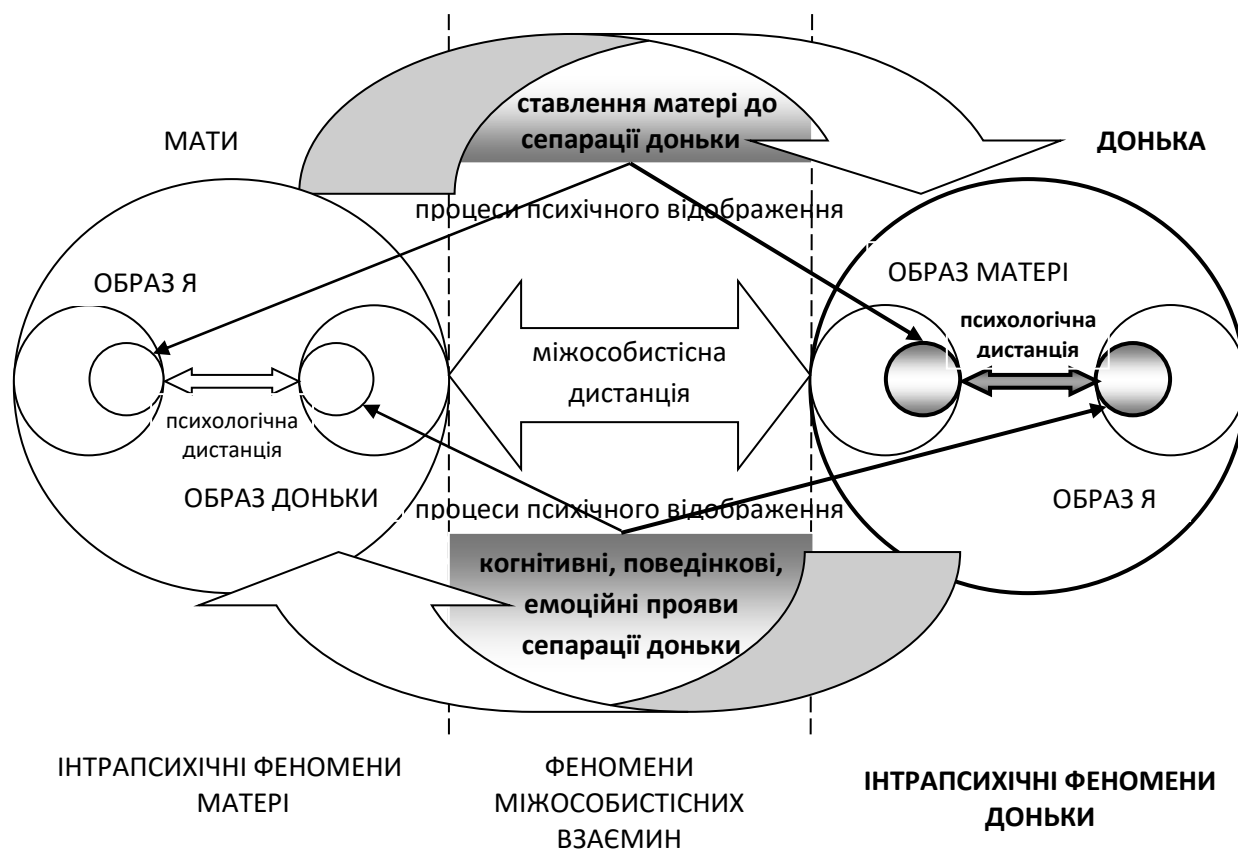
У своїй роботі, спираючись на погляди представників суб'єктного підходу (Г. О. Балл, З. С. Карпенко, С. Д. Максименко, В. А. Роменець, М. В. Савчин, Л. В. Сохань, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева, Т. С. Яценко та ін.), ми пропонуємо розглядати доньку як творця свого життя та активного суб'єкта самоздійснення, натомість історію її взаємин з матір'ю як вагомий чинник, який в період дорослішання може сприяти або перешкоджати становленню її особистісної автономії. Застосування теорії сепарації на її сучасному етапі розвитку, на нашу думку, дозволить цілісно розглянути феномен дорослішання в дочірньо-материнських стосунках, враховуючі як свідомий, так і позасвідомий контексти.

На основі аналізу, синтезу та узагальнення теоретичного матеріалу була побудована теоретична модель дорослішання дівчат у взаєминах з матір'ю, заснована на психодинамічній теорії сепарації (рис. 1.1). Материнський вплив розглядається як центральний чинник набуття донькою особистісної автономії. На рисунку відображена діадна природа процесу сепарації: матір своїм ставленням впливає на сепарацію доньки, а сепарація доньки визначає материнське ставлення. Також сепарація розглядається нами, з одного боку, як феномен внутрішньопсихічного життя матері та доньки, а з іншого, як процес, що має свої прояви у міжособистісних взаєминах. Таким чином, «Ставлення матері до сепарації доньки» у доньки входить в структуру образу матері, а у матері – в структуру образу Я, а «Когнітивні, поведінкові та емоційні прояви сепарації доньки» у доньки входять в структуру образу Я, а у матері – в структуру образу доньки. Міжособистісна дистанція, яка встановлюється у безпосередніх взаєминах між матір'ю та донькою, також має своє психічне відображення у тому, на якій психологічній дистанції дівчина та мати переживають власний образ Я та образ Іншого.

Зростання когнітивних та фізичних можливостей дозволяє дівчині здобути незалежність від матері. Однак, враховуючи діадну природу процесу сепарації, те, чи розвине вона справжню автономію пов'язане з особливостями материнського суб'єктного відображення: чи буде мати у власному внутрішньопсихічному житті та взаєминах з донькою зауважувати, визнавати та заохочувати ці зростаючі зміни, а донька сприймати та переживати це у власному внутрішньопсихічному житті.

У теоретичній моделі ми спробували представити процес сепарації якомога цілісніше, натомість у фокусі цього дослідження знаходяться лише феномени внутрішньопсихічного життя доньки. Отож, в роботі ми зосереджені на з'ясуванні зв'язку між тим, як дівчина сприймає та переживає материнське ставлення до власної сепарації і тим, як вона переживає власну

автономію та психологічну дистанцію від матері. Це і стало основними змінними дослідження.

Рис. 1.1 Теоретична модель сепарації дівчат юнацького віку в стосунках з матір'ю

Очевидно, що взаємини між матір'ю та донькою включені в ширший контекст життєвих обставин та стосунків з іншими людьми. На нашу думку, впливовими чинниками можуть виступати вік дівчини, проживання разом чи окремо від батьків, структура батьківської сім'ї, наявність сиблінгів, порядок народження, особливості взаємин між матір'ю та батьком. У емпіричній частині роботи розглянуто ці чинники в якості додаткових змінних дослідження.

У другому розділі – «Методичне забезпечення емпіричного дослідження сепарації та образу материнського ставлення у дівчат юнацького віку» – описано основні етапи організації емпіричного дослідження, обґрунтовано вибір та застосування психодіагностичних методик, представлено процедуру проведення та опрацювання інтерв'ю за методом обґрунтованої теорії, наведено критерії достовірності якісних результатів.

План дослідження включав заповнення методик, проведення лонгітюдного дослідження та інтерв'ю з подальшою кількісною та якісною обробкою даних, висунення рекомендацій, опис висновків та перспектив подальшого дослідження.

Основне дослідження складалося з трьох паралельно організованих етапів.

По-перше, збір анкетних даних щодо віку дівчат, проживання разом чи окремо від батьків, в повній чи неповній сім'ї, наявності сиблінгів та заповнення двох стандартизованих опитувальників: «Методики дослідження психологічної сепарації від батьків в юнацькому віці» Дж. Хофмана і «Методики дослідження дитячо-батьківських стосунків підлітків» О. І. Троянської (далі «Методика дослідження материнського ставлення»), оскільки з'ясувалися лише особливості взаємин з матір'ю).

Методику Дж. Хофмана перекладено та адаптовано українською мовою, доведено внутрішню узгодженість її тверджень, встановлено ретестову надійність та конструкту валідність.

По-друге, проведення лонгітюдного дослідження (10 щотижневих зрізів), яке мало на меті оцінку переживання дівчатами психологічної дистанції в актуальних взаєминах з матір'ю. Психологічна дистанція вимірювалася як відносна відстань, на якій дівчина символічно зображає себе та матір. Переживання дівчиною актуальних взаємин з матір'ю визначалися за допомогою прямого шкалювання таких ознак, як частота спілкування, близькість – формальність, конфліктність та задоволення стосунками, а також оцінки рівня власної та материнської емоційної напруги в стосунках за допомогою тесту М. Люшера.

Всі завдання лонгітюдного дослідження статистично узгоджені зі стандартизованими методиками дослідження материнського ставлення та сепарації, тому можуть використовуватися як валідний інструмент для заміру відповідних психологічних особливостей.

По-третьє, проведення вільного інтерв'ю, в якому дівчат просили у довільній формі розповісти про свої взаємини з матір'ю, на скільки вони переживають себе в них самостійними та незалежними. Застосування інтерв'ю дозволило розглянути феномен сепарації в контексті цілісного досвіду переживання дівчатами стосунків з матір'ю. Якісна обробка даних за допомогою методу обґрунтованої теорії дала змогу представити автентичний досвід дівчат, а також узагальнити одиничні випадки, сконструювавши загальні теоретичні категорії досліджуваних явищ.

У третьому розділі – «Емпіричне дослідження зв'язку психологічних особливостей сепарації та образу материнського ставлення у дівчат юнацького віку» – з'ясовано, як саме переживання дівчатами того чи іншого материнського ставлення пов'язано з досягненням ними автономії та психологічної дистанції від матері. Для цього використовувалися статистичні процедури обробки результатів заповнення дівчатами стандартизованих опитувальників та виконання завдань лонгітюдного дослідження.

Процедура аналізу інтерв'ю складалася з поступових дрібних кроків: виокремлення релевантного тексту, опису загальних тем, організації їх у ключові ідеї, з'ясування основних категорій та абстрактніших теоретичних конструктів. Таким чином, переміщуючись від менш до більш абстрактного

рівня узагальнення та сприйняття тексту, досягалася можливість зробити науково обґрунтовані висновки.

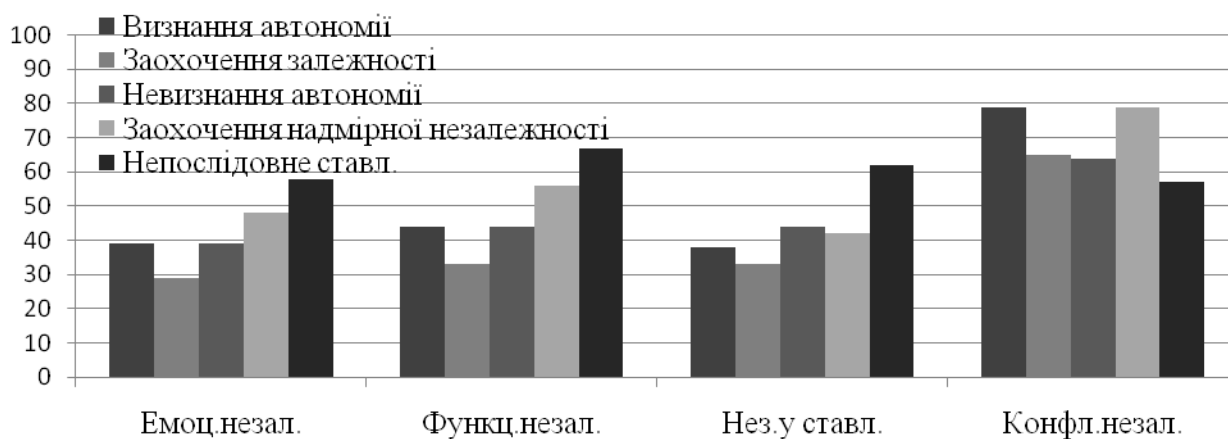
Обробку всіх отриманих даних було розпочато з опрацювання інтерв'ю. Було з'ясовано, що дівчата схильні переживати материнське ставлення, як: **визнання автономії**, коли мати з довірою ставиться до самостійності доньки та проявляє емпатію до її переживань; **заохочення залежності**, коли мати підкреслює беспорядність доньки та зливається з її переживаннями; **невизнання автономії**, коли мати активно і пасивно втручається в життя доньки та нав'язує власні переживання; **заохочення надмірної незалежності**, коли мати визнає повну самостійність і незалежність доньки та дистанціюється від її переживань; **непослідовне ставлення**, коли мати, з одного боку, активно втручається, а з іншого, проявляє повну байдужість до життєдіяльності доньки.

Далі відбувалося перенесення результатів, отриманих на 30 дівчатах, на більшу групу досліджуваних. Для цього проводилася процедура кластеризації методом К-середнього на основі шкал «Методики дослідження материнського ставлення» А. І. Троянської. Використовувалися результати тестування 350 дівчат. Було виокремлено 5-ть кластерів. Також було зроблене порівняння за тестом Шеффе результатів дівчат з різних кластерів за шкалами даної методики. Після аналізу результатів статистичного порівняння, було висунуте припущення про те, що: до 1-го кластеру потрапили дівчата з заохоченням надмірної незалежності, оскільки для них характерні середні показники близькості та нижчі контролю у материнському ставленні; до 2-го кластеру – дівчата з невизнанням автономії, середніми показниками близькості та вищими контролю; до 3-го кластеру – дівчата з заохоченням залежності, вищими показниками близькості, контролю та непослідовності; до 4-го кластеру – дівчата з визнанням автономії, вищими показниками близькості і нижчими контролю та непослідовності; до 5-го кластеру – дівчата з непослідовним материнським ставленням, особливо низькими показниками близькості, нижчими вимогливості та контролю і вищими авторитарності та непослідовності.

Таке припущення перевірялося статистично. Для початку, спираючись на ключові ідеї, висловлені дівчатами в інтерв'ю, було зроблено 5-ть описів материнського ставлення (визнання автономії, невизнання автономії, заохочення залежності, заохочення надмірної незалежності, непослідовне материнське ставлення). Після чого 79 дівчат, які попередньо заповнили «Методику дослідження материнського ставлення» О. І. Троянської, просили обрати один з 5-ти описів, який найповніше відповідає їхнім стосункам з матір'ю. Далі відбувалося порівняння груп, отриманих двома способами, за ранговим коефіцієнтом кореляції Спірмена ($\rho=0,91$; $p\leq 0,01$). Таким чином, групи, виділені в процесі якісного та кількісного аналізу, подібні не лише за змістом, але і статистично. Це дозволило також говорити про те, що з 350 дівчат лише 26% переживають визнання автономії у взаєминах з матір'ю, тобто мають образ материнського ставлення, який заохочує розвиток в них когнітивно-поведінкової незалежності та емоційної диференційованості у

стосунках. Серед решти дівчат 25% переживають заохочення надмірної незалежності, 21% – заохочення залежності, 16% – невизнання автономії і 12% – непослідовне материнське ставлення.

Наступним кроком стало з'ясування особливостей досягнення автономії дівчатами, які мають той чи інший образ материнського ставлення. Особливості автономії дівчат з 5-ти груп описувалися через порівняння за тестом Шеффе їхніх результатів за шкалами методики Дж. Хофмана (рис. 1.2).

Рис. 1.2 Порівняння результатів дівчат з різних груп за шкалами методики дослідження сепарації Дж. Хофмана

Також до уваги бралися розповіді дівчат про власну самостійність та незалежність. За результатами аналізу інтерв'ю відомо, що досліджувані схильні переживати та описувати власну автономію через особливості досягнення когнітивно-поведінкової незалежності, здатність до створення емоційної близькості, збереження приватності особистих переживань та розвитку автономної емоційної регуляції.

Інтеграція отриманих результатів дає підстави говорити, що для **дівчат, які переживають визнання автономії**, характерні середній рівень емоційної, функціональної незалежності та незалежності у ставленнях і вища конфліктна незалежність. Доповнюючи інтерпретацію шкал методики даними інтерв'ю можна говорити, що такі дівчата досягають когнітивно - поведінкової незалежності, тобто розвивають здатність брати відповідальність за вирішення особистих справ, однак в разі потреби можуть звернутися за материнським досвідом та підтримкою, що трапляється лише іноді. Також вони можуть приймати самостійні рішення, аргументовано відстоювати власну позицію та розвивати особистий світогляд. У стосунках з матір'ю такі дівчата підтримують емпатичну близькість. Вони вміють зберігати приватність особистих переживань, тобто чітко відслідковують, якими переживаннями, коли і як ділитися з матір'ю, а які залишити при собі як особисті. Ще вони здатні до емоційної саморегуляції, тобто емоційно складні ситуації, як от розрив стосунків з хлопцем, непорозуміння у

взаєминах з однолітками, труднощі у навчанні тощо, можуть пережити самотійно без інтенсивного дистанціювання від матері, з одного боку, та надмірної потреби в її підтримці та заспокоєнні, з іншого.

Дівчата, які переживають заохочення залежності, отримали найнижчі серед інших показники за шкалами емоційної, функціональної незалежності та незалежності у ставленнях та середні – конфліктної незалежності. Вони найбільше серед інших схильні розвивати когнітивно-поведінкову залежність, ідеалізувати материнський досвід, допомогу та турботу. На емоційному рівні такі дівчата залишаються схильними до злиття з материнськими переживаннями, їхній типовий вислів: «Якщо в мамі якийсь неспокій, то він одразу передається мені». В них майже відсутня приватність особистих переживань: вони налаштовані майже про все розповідати матері. Також у дівчат недостатньо розвинена здатність до емоційної саморегуляції: щоденні турботи порушують їхню внутрішню рівновагу, через що вони постійно потребують сторонньої підтримки та розради, зокрема материнської.

Для дівчат, які переживають невизнання автономії, характерні середні показники за шкалами емоційної, функціональної та конфліктної незалежності та вищі від попередніх дівчат показники за шкалою незалежності у ставленнях. Враховуючи сказане в інтерв'ю, дівчата часто перебувають у боротьбі з матір'ю за власне право чинити та думати, як вони того хочуть, схильні емоційно дистанціюватися та захищати від неї приватність особистих почуттів. На жаль, в такій боротьбі так і не розвивається здатність до автономного функціонування, ймовірно, через ідентифікацію з неконструктивною материнською позицією. Отож, незважаючи на все знецінення материнського світогляду, дівчата продовжують час від часу потребувати її участі у власних справах, поради та підтримки.

Дівчата, які переживають надмірне заохочення незалежності, отримали порівняно вищі від перших двох груп показники емоційної, функціональної незалежності та незалежності у ставленнях та високі – конфліктної незалежності. На когнітивно-поведінковому та емоційному рівнях вони розвивають самодостатню життєву позицію. З розповідей дівчат відомо, що така незалежність вимушена, оскільки у взаєминах з матір'ю вони просто не отримують досвіду того, як можна розвивати самотійність, і при цьому розраховувати на близькість, підтримку та допомогу. Щодо емоційної саморегуляції, то вона значною мірою досягається за рахунок підтримання поверхових, формальних, «ділових» взаємин з матір'ю.

Для дівчат, які переживають непослідовне материнське ставлення, характерні найвищі показники емоційної, функціональної незалежності та незалежності у ставленнях і найнижчі – конфліктної незалежності з-поміж інших. У фокусі даних інтерв'ю це вказує на досягнення ними псевдоавтономії, а саме: з одного боку, з раннього віку такі дівчата вимушено розвивають самотійність, оскільки мати переважно фізично чи емоційно недоступна, однак з іншого, як тільки вони опиняються під тиском

її вимог та очікувань, то одразу втрачають власні бажання, погляди та переконання. Такі дівчата в інтерв'ю часто говорять: «Завжди поступаю, як мама в голову вбила, хоча ніби і не хочу», «От мама наговорить, що той поганий, з тим не дружи, і ніби і хочу дружити, але вже не можу». На емоційному рівні такі дівчата або повністю викреслюють матір з власного життя, або не можуть дистанціюватися від її переживань, «її нервів».

Дистанція, на якій себе та матір переживають дівчата з різних груп, графічно представлена на рис. 1.3. Зображення засновані на усереднених даних відносної відстані між колами та показниках коливання відстані (дисперсії) протягом 10 замірів.

Автономні дівчата	Залежні дівчата	Дівчата у боротьбі за незалежність	Самодостатні дівчата	Псевдоавтономні дівчата
$I_{\text{авт}} \approx 0,96$ $D I_{\text{авт}}=2$	$I_{\text{зал}} \approx 0,87$ $D I_{\text{зал}}=1,2$	$I_{\text{у бор}} \approx 1,11$ $D I_{\text{у бор}}=1,7$	$I_{\text{самодост}} \approx 0,95$ $D I_{\text{самодост}}=3$	$I_{\text{пс.авт.}} \approx 1,75$ $D I_{\text{пс.авт.}}=4$

Рис. 1.3 Зображення дистанції, на якій себе та матір переживають дівчата з різних груп

Спираючись на попередньо отримані результати аналізу інтерв'ю та шкал методики Дж. Хофмана, можемо говорити, що автономні дівчата переживають власну незалежність, підтримуючи емоційну близькість з матір'ю; залежні – схильні переживати себе особливо злитими з матір'ю; дівчата у боротьбі за незалежність – переживають свої взаємини з матір'ю як дотичні; самодостатні – коливаються між бажанням більшої близькості та вимушеною дистанцією; а псевдоавтономні – схильні переживати або особливо велику дистанцію, або особливо сильне злиття з матір'ю.

Після проведення кореляційного та факторного аналізу шкал лонгітюдного дослідження в кожній з груп дівчат окремо з'ясовано, що лише у автономних дівчат зростання психологічної дистанції пов'язане зі зростанням позитивної атмосфери в стосунках з матір'ю, натомість зростання психологічної дистанції залежних, самодостатніх дівчат та тих, котрі перебувають у боротьбі за власну автономію, пов'язане зі зростанням власної та материнської емоційної напруги у взаєминах. Це означає, що лише автономні дівчата отримують досвід того, як вибудовувати психологічну дистанцію, залишаючись у емоційно близьких взаєминах, натомість решта – стикаються з дилемою: або розвивати власну незалежність, або підтримувати позитивні стосунки з матір'ю. Псевдоавтономні дівчата розвивають дистанцію лише під впливом переживання материнської емоційної напруги, натомість власний рівень стресу не є достатньою причиною для дистанціювання. Це, ймовірно, вказує на їхню схильність досить часто

залишатися поруч з матір'ю у стосунках емоційного та фізичного зловживання з її боку.

За результатами кореляційного аналізу між шкалами переживання дівчатами материнського ставлення та шкалами психологічних особливостей сепарації, можна говорити, що між цими двома змінними існує значна кількість кореляційних зв'язків. Це підтверджує нашу гіпотезу про зв'язок образу материнського ставлення з особливостями сепарації дівчат.

За результатами факторного аналізу вдалося виділити два фактори материнського ставлення, що визначають сепарацію досліджуваних дівчат, мова йде про: якість материнського емоційного відгуку (фактор 1, пояснює 35% розсіювання даних), що пов'язана з особливостями досягнення дівчатами емоційної, когнітивної, поведінкової незалежності та психологічної дистанції в стосунках з матір'ю; і особливості переживання материнського контролю (фактор 2, пояснює 16% розсіювання даних), що пов'язано зі здатністю дівчат розвивати автономну емоційну регуляцію.

Після проведення порівняння розподілів в кожній з п'яти груп дівчат за додатковими змінними за χ^2 критерієм Пірсона виявилось, що серед автономних дівчат відносно переважає частка старших сиблінгів, серед залежних – молодших, а серед псевдоавтономних – тих, котрі проживають у розлучених сім'ях та переживають вороже ставлення матері до батька.

На основі отриманих результатів можна говорити про умови оптимізації процесу сепарації дівчат. Як показано вище, розвиток автономії пов'язаний з переживаннями емпатії, визнання та заохочення незалежності у близьких взаєминах. Тому в психокорекційній та консультативно-просвітницькій роботі з дівчатами, молодими жінками та їхніми матерями, котрі переживають ті чи інші сепараційні проблеми, особливу увагу слід приділяти розвитку емоційної диференційованості та емпатичного зв'язку, наголошувати не лише на проявах незалежності у поведінці, але і на важливості розвитку особистого світогляду, здатності до збереження приватності особистих переживань та автономної емоційної регуляції.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури дозволяє представити психодинамічну концепцію сепарації-індивідуації як таку, яка має методичне забезпечення та інтерпретаційну цінність, що стосується дослідження та розуміння феноменів дорослішання молоді людини у взаєминах з батьками. Теорія добре узгоджується з поглядами вітчизняних науковців, представників суб'єктного підходу, щодо важливості суб'єктного впливу батьків на розвиток у молоді людини особистісної автономії та необхідності цілісного вивчення психічних феноменів з врахуванням свідомих та позасвідомих контекстів. Таким чином, у роботі проходження донькою процесу сепарації від матері розглядається як вагомий чинник, який в період дорослішання може сприяти чи перешкоджати становленню її особистісної автономії.

Адаптовано «Методику дослідження психологічної сепарації від батьків в юнацькому віці» Дж. Хофмана, яка являє собою валідний та надійний психодіагностичний інструмент для вивчення особливостей досягнення молодого людиною автономії в стосунках з батьками. Також дослідницький методичний апарат збагачено через докладне висвітлення у роботі методу обґрунтованої теорії в процесі проведення та кодування даних вільного інтерв'ю.

Підтверджено гіпотезу про існування зв'язку між такими особливостями сепарації дівчат юнацького віку, як переживання автономії та дистанції у взаєминах з матір'ю, та образом материнського ставлення, який вони мають. Виокремлено та обґрунтовано наступні п'ять типів сепарації: досягнення автономії, прагнення залежності, перебування у боротьбі за незалежність, розвиток самодостатньої життєвої позиції та розвиток псевдоавтономії. З'ясовано, що лише 26% дівчат мають образ материнського ставлення до власної сепарації, котрий сприяє розвитку в них когнітивно - поведінкової незалежності, здатності створювати емпатично близькі взаємини, зберігати приватність особистих переживань та розвивати автономну емоційну регуляцію. Щодо решти дівчат, то їхній образ материнського ставлення пов'язаний з досягненням самодостатньої життєвої позиції (25%), прагненням залежності (21%), перебуванням у боротьбі за незалежність (16%) чи розвитком псевдоавтономії (12%). Тільки автономним дівчатам вдається встановлювати психологічну дистанцію, залишаючись у близьких взаєминах з матір'ю, натомість решта вимушені обирати між тим, чи зберігати власну психологічну незалежність, чи підтримувати близькість у стосунках. Застосований в емпіричному дослідженні принцип наукової тріангуляції, коли основні результати отримуються на перетині кількісної та якісної методології, дозволяє говорити про високий рівень вірогідності зроблених висновків.

Спираючись на результати дослідження, вихідна теоретична модель сепарації дівчат у взаєминах з матір'ю деталізована у тому, що стосується внутрішньої феноменології переживань дівчиною сепарації від матері. З'ясовано, що образ материнського ставлення до власної сепарації дівчата схильні переживати та описувати в категоріях ставлення матері до когнітивно-поведінкової незалежності та емоційної диференційованості доньки; а власну автономію – в категоріях когнітивно-поведінкової незалежності, здатності до створення емоційної близькості, збереження приватності особистих переживань, розвитку автономної емоційної регуляції.

Незалежно від переживання актуальних стосунків, всі дівчата проговорюють важливість близькості та взаємності з матір'ю, а якість материнського емоційного відгуку є одним з ключових факторів, що визначає досягнення ними когнітивної, поведінкової та емоційної незалежності. Дівчата, які будують більш зрілі стосунки з матір'ю, переживають більш зрілі форми близькості у взаєминах з нею. Небезпечним для розвитку автономної емоційної регуляції дівчат є інтрузивний материнський контроль, який проявляється в реакціях материнського

активного втручання чи пасивного уникання. Контроль у формі регуляції, моніторингу та допомоги особливо потребують дівчата, які не розвивають власних механізмів саморегуляції та самокерування. Відсутність контролю позначається на схильності дівчат до побудови формальних стосунків.

Додатковими змінними, які визначають особливості сепарації в дочірньо-материнських стосунках, є порядок народження, розлучення батьків та особливості ставлення матері до батька, а саме: старші сиблінги в сім'ї ймовірніше розвивають автономію, молодші – залежність, натомість дівчата з розлучених сімей, які переживають вороже ставлення матері до батька, схильні розвивати псевдоавтономію.

Подальшою **перспективою** дослідження могло би стати з'ясування ролі батька в контексті сімейної системи в процесі психологічного дорослішання дівчат; порівняння особливостей жіночого та чоловічого розвитку у взаєминах з батьками; розробка програми тренінгу батьківської компетентності, з метою підвищення усвідомлення батьками власних сценаріїв сепарації та особливостей їхнього відтворення у взаєминах з дітьми.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Широка А. О. Адаптація методики психологічної сепарації від батьків в юнацькому віці / А. О. Широка // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 10. – С. 45–53.

2. Широка А. О. Емоційна близькість між мамою та дочкою в юнацькому віці: проблема сепарації / А. О. Широка // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – №26 (50). – Ч. 1. – С. 415–420.

3. Широка А. О. Емпіричне дослідження процесу сепарації в дочірньо-материнських стосунках дівчат юнацького віку / А. О. Широка // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Вип. 10. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 861–874.

4. Широка А. О. Емпіричне дослідження динаміки сепарації в різних типах дочірньо-материнських стосунків дівчат юнацького віку / А. О. Широка // Проблеми загальної та педагогічної психології: [зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / ред.акад. С.Д. Максименко]. – Т.ХІІ. - Ч. 6. – К., 2010.– С. 449–460.

5. Широка А. О. Переваги якісних методів емпіричного дослідження особистості / А. О. Широка // Психологічні проблеми сучасності: зб. тез V наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених, 7-8 травн. 2008 р. – Львів, 2008. – С. 95–97.

6. Широка А. О. До питання про операціоналізацію поняття сепарації від батьків в юнацькому віці / А. О. Широка // Тези міжнародної конференції з дитячої та юнацької психотерапії [«Дитина в мені: психотерапія мого дитинства»], (Львів, 9-10 травн. 2008 р.). – Львів, 2008. – С. 63–65.

7. Широка А. О. Спроба розробки методики дослідження особистісного психологічного простору в дочірньо-материнських стосунках / А. О. Широка // Психологічні проблеми сучасності: зб. тез VI наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених, 9-10 травн. 2009 р. – Львів, 2009. – С. 34–35.

8. Широка А. О. Динаміка материнсько-дочірніх стосунків в процесі психологічної сепарації / А. О. Широка // Матеріали наук.-практ. конф. [«Дитячі ігри – забави дорослих: психотерапія життєвих сценаріїв»], (Львів, 15 травн. 2009 р.) – Львів, 2009. – С.40–42.

9. Широка А. О. Використання теорії обґрунтування (Grounded Theory) в проведенні та опрацюванні даних неструктурованого інтерв'ю [Електронний ресурс] / А. О. Широка // Тези Першого всеукр. конгресу із соціальної психології «Соціально-психологічна наука третього тисячоліття: досвід, виклики, перспективи». – Доступ до матеріалу: http://www.ispp.org.ua/podiy_14_s_16.htm.

АНОТАЦІЯ

Широка А. О. Психологічні особливості сепарації в дочірньо-материнських стосунках. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Державний вищий навчальний заклад "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2011.

Дисертацію присвячено проблемі дорослішання дівчат юнацького віку в стосунках з матір'ю. Процес дорослішання розглянуто в контексті психодинамічної теорії сепарації-індивідуації. Адаптовано «Методику дослідження психологічної сепарації від батьків в юнацькому віці» Дж. Хофмана. Описано особливості проведення та опрацювання даних вільного інтерв'ю в методі обґрунтованої теорії. Доведено, що такі особливості сепарації дівчат юнацького віку, як переживання автономії та розвиток психологічної дистанції у взаєминах з матір'ю, істотно пов'язані з образом материнського ставлення, який вони мають. Визначено п'ять типових способів сепарації дівчат: досягнення автономії, прагнення залежності, перебування у боротьбі за незалежність, досягнення самодостатньої життєвої позиції та розвиток псевдоавтономії. З'ясовано, що основними факторами, котрі визначають сепарацію дівчат у взаєминах з матір'ю, є якість материнського емоційного відгуку та особливості переживання дівчатами материнського контролю. Наведено рекомендацій для консультативної, психокорекційної та освітньої роботи з дівчатами, молодими жінками та їхніми матерями щодо типових труднощів сепарації в період дорослішання.

Ключові слова: сепарація, автономія, психологічна дистанція, дочірньо-материнські стосунки, юнацький вік, вільне інтерв'ю, метод обґрунтованої теорії.

АННОТАЦИЯ

Широкая А. А. Психологические особенности сепарации в дочерне-материнских отношениях. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Государственное высшее учебное заведение "Прикарпатский национальный университет имени Василя Стефаника". – Ивано-Франковск, 2011.

Диссертация посвящена проблеме взросления девушек юношеского возраста в отношениях с матерью. Процесс взросления представлен в контексте психодинамической теории сепарации-индивидуации. Проведен анализ различных теоретических подходов и прикладных исследований концепции сепарации-индивидуации в ее интра- и интерпсихическом понимании. Рассмотрены психологические особенности дочерне-материнских взаимоотношений, связанные с достижением девушками

личностной автономии. Адаптирована англоязычная «Методика исследования психологической сепарации от родителей в юношеском возрасте» Дж. Хофмана. Использована процедура проведения и обработки данных свободного интервью в методе обоснованной теории. В основу эмпирического исследования положено принцип научной триангуляции, основные выводы сделаны в процессе количественного и качественного анализа данных. Доказано, что такие особенности сепарации девушек, как переживание автономии и дистанции в отношениях с матерью, существенно связаны с их образом материнского отношения. Определено пять типичных способов сепарации девушек в отношениях с матерью: достижение автономии, стремление к зависимости, борьба за независимость, достижение самодостаточной жизненной позиции и развитие псевдоавтономии. Выяснено, что достижение автономии проявляется у девушек в развитии когнитивно-поведенческой независимости, способности к эмпатии, сохранению приватности личных переживаний и эмоциональной саморегуляции. При этом их материнский образ имеет черты поощрения когнитивно-поведенческой независимости и эмоциональной дифференцированности дочери. Показано, что только автономным девушкам удается развивать психологическую дистанцию, оставаясь при этом в близких отношениях с матерью, остальные же вынуждены выбирать между развитием собственной независимости и поддержкой близких, психологически недифференцированных отношений. Основными факторами, которые влияют на сепарацию девушек во взаимоотношениях с матерью, являются: качество эмоциональной связи с матерью, которое определяет развитие независимости на когнитивном, поведенческом и эмоциональном уровне, и переживание материнского контроля, связанное со способностью к эмоциональной саморегуляции. Дополнительными переменными, которые влияют на особенности сепарации девушек от матери, являются порядок рождения детей в семье, развод родителей и особенности отношения матери

к отцу, а именно: старшие дочери чаще развивают автономию, младшие – зависимость, а девушки из неполных семей, которые переживают негативное отношение матери к отцу, склонны к развитию псевдоавтономии. Разработаны рекомендации для практических психологов по оптимизации процесса сепарации в психокоррекционной, консультативной и просветительской работе с девушками, молодыми женщинами и их матерями.

Ключевые слова: сепарация, автономия, психологическая дистанция, дочерне-материнские отношения, юношеский возраст, свободное интервью, метод обоснованной теории.

ANNOTATION

Shyroka A.O. Psychological features of separation in mother-daughter relations. – Manuscript.

The thesis for obtaining the scientific degree of the candidate of psychological sciences in speciality 19.00.07 – pedagogical and age psychology. – The state higher educational institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University». – Ivano-Frankivsk, 2011.

The thesis is devoted to the problem of growing of late adolescent girls in relations with mother. The process of growing is considered in a context of the theory of separation-individuation. The Psychological Separation Inventory by J. Hoffman is adapted. The procedure of collecting and coding the data from interviews in the Grounded Theory method is described. The features of separation such as gaining autonomy and psychological distance from the mother have significant correlations with girls' perception of maternal attitude. Analyses of data identified five empirically distinct types of late adolescent girls' separation from their mothers: gaining autonomy, aspiration of dependence, struggle for independence, achievement of self-sufficient position and pseudo-autonomy development. The main factors which define separation in mother-daughter relations are girls' perception of features of the mother's emotional response and features of the mother's supervising behavior. Recommendations for psychotherapeutic, advisory and educational work with girls, young women and their mothers, regarding typical difficulties of separation are presented.

Key words: separation, autonomy, psychological distance, mother-daughter relations, late adolescence, interview, Grounded theory method.

Підписано до друку 1.03.2011 р. Формат 60x84/16.
Папір друкарський. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9.

Друк ТзОВ «ЗУКЦ»
м. Львів, вул. Драгоманова, 18
тел.: (032) 298 32 86
Замовлення №138038 від 01.03.2011 р.
Наклад 100 прим.